

Jerzy Pogonowski

ORCID: 0000-0003-3717-3661

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

Wydział Psychologii i Kognitywistyki

Zakład Logiki i Kognitywistyki

RECENZJA

Lech Maligranda, Witold Wnuk, *100 lat matematyki na Uniwersytecie w Poznaniu 1919–2019*, Wydawnictwo Naukowe UAM, Poznań 2021, 570 s.

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu obchodził w 2019 r. stulecie swojego istnienia. Przy tej okazji powstały różne opracowania obrazujące dzieje poszczególnych środowisk naukowych poznańskiej uczelni. Książka Lecha Maligrandy i Witolda Wnuka jest obszerną i szczegółową prezentacją dokonań poznańskich matematyków w latach 1919–2019. Dotychczas dysponowaliśmy jedynie wycinkowymi omówieniami aktywności tych matematyków, ograniczonymi do wybranych okresów historycznych lub poszczególnych dyscyplin matematycznych. Po raz pierwszy otrzymujemy teraz całościowy obraz wydarzeń, dokonań zawodowych, okoliczności administracyjnych oraz wielu interesujących szczegółów, które wszystkie składają się na historię matematyki w Poznaniu. Recenzję wydawniczą tomu napisał wybitny polski matematyk Roman Duda.

W słowie wstępnym autorzy omawiają przyjęte założenia dotyczące przedstawionego materiału. Proponują periodyzację branej pod uwagę historii. Wskazują wcześniejsze opracowania, które wykorzystują w swojej prezentacji. Deklarują niepodejmowanie się oceny dokonań poznańskich matematyków, tłumacząc to tym, że ich ocena skażona mogłaby być subiektywizmem. Zamierzają zatem ograniczyć się do przedstawiania faktów i są konsekwentni w realizacji tego zamierzenia.

Kompozycja tekstu jest klarowna. Autorzy rozpoczynają od zwięzłego wstępu historycznego, zawierającego wybrane fakty z dziejów Polski od 1919 r. do czasów współczesnych. Następnie na kilkudziesięciu stronach przedstawiają historię całej poznańskiej uczelni, która w różnych okresach nosiła różne nazwy: Uniwersytet Polski, Wszechnica Piastowska, Uniwersytet Poznański (1919–1939), tajny Uniwersytet Ziem Zachodnich (1940–1945), ponownie Uniwersytet Poznański (1945–1955), Uniwersytet im. Adama Mickiewicza (1955–2009) i wreszcie – obecnie – Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu (od 2010). Poza tą polską ciągłością historyczną poznańskiej uczelni funkcjonował także w Poznaniu Uniwersytet Rzeszy, w latach okupacji niemieckiej 1940–1945. Autorzy wydzielają specyficzne okresy w czasie od 1955 do 2019 r.: okres rozwoju 1955–1970, okres intensywnego rozwoju 1971–1979, kryzysowe lata 1980–1989, okres po transformacji ustrojowej 1990–2009 i wreszcie okres współczesny, od 2010 r. Ukazują okoliczności polityczne i administracyjne istotne dla życia akademickiego tych okresów. Tę historyczną prezentację uzupełniają informacjami dotyczącymi ustawy o szkolnictwie wyższym z 2018 r., zwanej ustawą 2.0, o jubileuszu stulecia Uniwersytetu oraz o nadaniu mu statusu uczelni badawczej.

Kolejne części książki dotyczą już bezpośrednio dziejów poznańskiej matematyki, w sposób naturalny podzielonych na okresy od 1919 do 1945 r. i od 1945 r. po czasy współczesne. Zauważmy na marginesie, że pisanie o czasach współczesnych z zachowaniem do nich dystansu i obiektywizmu bywa o wiele trudniejsze niż pisanie o czasach dawniejszych, w oparciu o istniejące dane źródłowe. Zaletą omawianej książki jest niewątpliwie to, że autorom udało się konsekwentnie ów dystans i obiektywizm zachować.

W okresie między wojnami światowymi na terenach ówczesnej Rzeczpospolitej funkcjonowały uczelnie wyższe, z których zasobów kadrowych skorzystał Uniwersytet Poznański na początku swojego istnienia. Matematyka znalazła swoje miejsce na tym uniwersytecie najpierw na Wydziale Filozoficznym (1919–1925), a następnie na wyodrębnionym zeń Wydziale Matematyczno-Przyrodniczym (1925–1939). Do czołowych matematyków poznańskich tego okresu należeli Zdzisław Krygowski i Mieczysław Biernacki. Na stronach 89–90 autorzy stwierdzają, że „przed wojną Krygowski nie stworzył szkoły matematycznej w Poznaniu, choć były ku temu warunki”, wspierając to stwierdzenie m.in. opinią Hugona Steinhausa. Podkreślają jednak zasługi dydaktyczne i organizacyjne Krygowskiego w życiu akademickim poznańskich matematyków. W 1937 r. na stanowisku profesora nadzwyczajnego zatrudniony został Władysław Orlicz, który odegrał pierwszoplanową rolę w późniejszych dziejach poznańskiej matematyki. Autorzy wspominają też o zatrudnieniu na Uniwersytecie Poznańskim w 1939 r. Józefa Marcinkiewicza, który jednak nie miał możliwości podjęcia pracy, ze względu na wybuch wojny światowej.

W szczególnie interesujący sposób autorzy przedstawiają fakty związane z rozszyfrowaniem niemieckiego urzędnika szyfrującego Enigma przez poznańskich matematyków: Mariana Rejewskiego, Jerzego Różyckiego i Henryka Zygalskiego. Jak obecnie wiadomo, osiągnięcie to pozwoliło aliantom na odczytywanie niemieckich depesz i znacząco przyczyniło się do ich zwycięstwa w drugiej wojnie światowej. Przez długi czas informacje o roli wspomnianych matematyków w deszyfracji Enigmy pozostawały utajnione. Współcześnie ich osiągnięcia zostały uhonorowane licznymi omówieniami, tablicami pamiątkowymi, pomnikami.

Pisząc o poznańskiej matematyce okresu międzywojennego autorzy informują szczegółowo o powstałych w tym okresie publikacjach naukowych i podręcznikach, podają spisy wykładów prowadzonych na Uniwersytecie Poznańskim, wspominają również o udziale poznańskich matematyków w ważnych krajowych i międzynarodowych konferencjach naukowych.

Okres od 1939 do 1945 r. również nie umyka uwadze autorów. Informują oni mianowicie o losach poznańskich matematyków podczas okupacji niemieckiej, o działalności matematyków niemieckich w ramach zorganizowanego przez Niemców w Poznaniu Uniwersytetu Rzeszy, a także o aktywnościach matematyków polskich zaangażowanych w prace tajnego Uniwersytetu Ziemi Zachodnich. Władysław Orlicz przebywał w latach wojny we Lwowie, gdzie prowadził m.in. tajne nauczanie akademickie i gimnazjalne. Jego pierwszym wypromowanym (1944) doktorem został Andrzej Alexiewicz. Obaj po zakończeniu wojny przenieśli się do Poznania i podjęli tam pracę akademicką.

Dzieje poznańskiej matematyki uniwersyteckiej po 1945 r. omawiają autorzy w podziale na kilka umownych części, wyodrębnionych ze względu na uwarunkowania administracyjne. I tak, w latach 1945–1970 matematycy pracują na Wydziale Matematyki, Fizyki i Chemii, początkowo w jednej Katedrze Matematyki, a od 1961 r. w dwóch takich katedrach. W latach 1970–1978 funkcjonował Instytut Matematyki, którego dyrektorem był Andrzej Alexiewicz. Lata 1978–1993 to, w ocenie autorów, czas intensywnego rozwoju poznańskiej matematyki, uprawianej wówczas na Wydziale Matematyki i Fizyki. Wreszcie, w okresie od 1993 do 2019 r. matematycy pracują już na Wydziale Matematyki i Informatyki, który od 2002 r. funkcjonuje w Collegium Mathematicum na kampusie w Morasku. W tym ostatnim okresie, jak piszą autorzy na stronie 123 „w naturalny sposób wyodrębniły się przedziały czasowe 1993–2005 i 2005–2019 – okresy tworzenia i organizowania nowej jednostki, wypracowywania efektywnych metod jej funkcjonowania oraz lata krzepnięcia Wydziału, umacniania jego pozycji w kraju i zagranicą, podejmowania wyzwań związanych z często zmienianymi przez władze centralne modelami funkcjonowania nauki i szkolnictwa wyższego”.

Prezentacja działalności poszczególnych zespołów badawczych oraz indywidualnych uczonych w okresie powojennym imponuje rzetelnością merytorycz-

ną i skrupulatnością w opisie znaczących dla poznańskiej matematyki wydarzeń tego okresu. Autorzy informują o podejmowanych decyzjach administracyjnych, ważnych wydarzeniach naukowych, prowadzonej dydaktyce, składzie osobowym poszczególnych zakładów oraz ich problematyce badawczej i najważniejszych osiągnięciach naukowych. Osobno opisują dzieje informatyki uniwersyteckiej, od roku 1970 do chwili obecnej. Podają szczegółowe dane dotyczące serii dwunastu konferencji „Function Spaces”, w których znaczący udział mieli poznańscy matematycy, a także o innych konferencjach organizowanych przez poznańskie środowisko matematyczne. Wspominają o doktoratach honoris causa przyznanych przez poznańską uczelnię wybitnym matematykom oraz o takich doktoratach, które uzyskali na innych uczelniach matematycy poznańscy (Władysław Orlicz i Julian Musielak). Autorzy nie pomijają także omówienia działalności Oddziału Poznańskiego Polskiego Towarzystwa Matematycznego w latach 1927–2019.

Szczegółowe informacje o poszczególnych poznańskich matematykach zostały podzielone na dwie części. W pierwszej z nich, na około stu stronach, autorzy przedstawiają, jak piszą na stronie 267: „Znaczące (nieżyjące) postacie związane z matematyką na Uniwersytecie w Poznaniu to (alfabetycznie): Andrzej Alexiewicz (1917–1995), Zdzisław Krygowski (1872–1955), Józef Marcinkiewicz (1910–1940), Julian Musielak (1928–2020) Władysław Orlicz (1903–1990) i Marian Rejewski (1905–1980). Marcinkiewicz został tutaj umieszczony, gdyż otrzymał posadę profesora matematyki na Uniwersytecie Poznańskim i od jesieni 1939 r. miał podjąć pracę. Z powodu wybuchu II wojny światowej do tego nie doszło, a Marcinkiewicz był wybitną postacią w matematyce polskiej”. Zostajemy zapoznani z wieloma szczegółami ich biografii, ich osiągnięciami naukowymi, działalnością dydaktyczną i organizacyjną, informacjami o wypromowanych przez nich uczniach, nawiązywanych kontaktach naukowych, itp.

Osobno omawiają autorzy na stronach 364–540 „ważne postacie matematyki w latach 1919–2019”. Ta prezentacja obejmuje 115 biogramów naukowych matematyków, którzy pracowali w omawianym okresie na Uniwersytecie Poznańskim lub Uniwersytecie im. Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz uzyskali habilitację lub zostali profesorami. Zgromadzone w tej części dane pochodzą, jak piszą autorzy, z Archiwum Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza w Poznaniu oraz Archiwum Politechniki Poznańskiej, a także (a właściwie głównie) z ankiety, którą autorzy rozesłali do samodzielnych pracowników naukowych Wydziału Matematyki i Informatyki UAM. Dane te obejmują informacje o karierze naukowej pracowników, ich najważniejszych publikacjach, nagrodach naukowych, itp.

Spis literatury liczy trzy strony, uwzględnia liczne źródła dotyczące poszczególnych okresów w dziejach poznańskiej uczelni. Należy w tym miejscu z uznaniem podkreślić, że odnośniki bibliograficzne podawane są również po poszczególnych spójnych tematycznie fragmentach tekstu książki. Indeks osób

liczy ponad dwadzieścia stron. Wytłuszczonym drukiem zaznaczono nazwiska i imiona „matematyków, informatyków i dydaktyków, którzy pracowali na Uniwersytecie na wydziale związanym z matematyką oraz wybranych postaci z nim związanych”. Ponadto, wytłuszczonym drukiem zaznaczono strony, na których znajduje się biogram danej osoby.

Książka jest nasycona ilustracjami (ponad ćwierć tysiąca, nie licząc fotografii pracowników zamieszczonych w biogramach). Znajdujemy fotografie osób, miejsc, pomników, budynków, dokumentów, okładek książek, istotnych z punktu widzenia historii poznańskiej matematyki. Załączono wiele fotografii uczestników konferencji. Wszystkie ilustracje są dokładnie opisane, z wyraźnym zaznaczeniem ich źródeł i tytułów własności.

Sumując, mogę z pełnym przekonaniem polecić lekturę omawianej książki wszystkim, którzy interesują się historią nauki (w szczególności, historią matematyki) lub życiem kulturalnym i naukowym w Poznaniu. Jest to bowiem opracowanie rzetelne merytorycznie, cechujące się obiektywizmem i skrupulatnością, a nadto napisane żywą polszczyzną, w ciekawy stylistycznie sposób. Z pewnością będzie ono wykorzystywane jako materiał źródłowy w badaniach dziejów polskiej matematyki.